

Рішення
спеціалізованої вченої ради
Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України
про присудження ступеня доктора філософії
Сухомлинській Лесі Віталіївні

Спеціалізована вчена рада Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ прийняла рішення про присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка на підставі прилюдного захисту дисертації **«Формування у дітей ціннісного ставлення до тварин освітньо-виховними та художньо-образними засобами (кінець XIX – початок XXI ст.)»** за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки» 08 червня 2023 р.

Сухомлинська Леся Віталіївна, 1971 року народження, громадянка України, освіта вища: у 1993 р. закінчила Київський національний лінгвістичний університет за спеціальністю іноземні мови (дві мови).

З 2018 р. по вересень 2022 р. навчалася в аспірантурі Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ.

Дисертацію виконано в Інституті педагогіки НАПН України, м. Київ.

Науковий керівник – Топузов Олег Михайлович, академік НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту педагогіки НАПН України, віцепрезидент Національної академії педагогічних наук України.

Основні результати дисертації відображено у 25 публікаціях автора (20 одноосібних), серед яких 7 відображають основні наукові результати, з них 7 статей у наукових фахових виданнях України (7 одноосібні), 1 стаття у зарубіжному виданні, 17 додатково відображають результати дисертації (12 публікації у матеріалах наукових конференцій та 5 науково-допоміжні та довідкові видання).

1. Старикова Л. В. [Сухомлинська Л. В.] Оповідання та казки Василя Сухомлинського та їх розповсюдження в Україні і світі. Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка. Педагогічні науки. 2017. Вип. 5. С. 122–127.
2. Сухомлинська Л. Відображення світу живого у підручниковій літературі початку XX століття : (дорадян. і ранньорадян. період). Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. Рівне, 2021. Вип. 14. С. 258–269.
3. Сухомлинська Л. Літературно-художня спадщина В. Сухомлинського в матеріалах міжнародних та всеукраїнських педагогічних читань : (історіогр. аспект). Науково-педагогічні студії. 2022. Вип. 6. С. 126–135.
4. Сухомлинська Л. Просвітитель і педагог І. І. Горбунов-Посадов про формування у дітей ціннісного ставлення до світу живого. Пед. освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. Київ, 2020. № 34 (2). С. 57–65.

5. Сухомлинська Л. Шкільний сад – складова освітньо-виховного середовища школи Сухомлинського. Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. Рівне, 2019. Вип. 10. С. 119–128.
6. Сухомлинська Л. В. Світ живого в педагогіці Василя Сухомлинського. Наук. записки. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. / Центральноукр. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. Кропивницький, 2018. Вип. 171. С. 223–229.
7. Сухомлинська Л. В. Світ казок Василя Сухомлинського у сучасному інформаційному просторі України. Пед. освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. Київ, 2018. № 29 : До 100-річчя від дня народження В. О. Сухомлинського. С. 16–21.

У дискусії взяли участь голова, члени спеціалізованої вченої ради та присутні на захисті фахівці.

Богданець-Білокаленко Наталія Іванівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України.

Зауважень немає.

Загородня Алла Анатоліївна, доктор педагогічних наук, доцент, головний науковий співробітник відділу історії та філософії освіти Інституту педагогіки НАПН України.

Зауваження є:

1. У роботі загалом чітко та ґрунтовно описані теоретико-методологічні основи дослідження, достатньою мірою представлені вихідні ідеї та положення дослідження, понятійно-термінологічний апарат, історіографія та джерельна база дослідження. Водночас доцільним було б виписати більш чітко методологічний апарат (об'єкт, предмет, мету) з огляду на змістове наповнення тексту.

2. Заслуговує на увагу загалом кваліфікований опис джерел, водночас зауважимо, що є потреба в більш детальному поясненні географічних обмежень вибору джерел.

3. Було б бажано представити більш докладно іншомовну літературу з теми.

Білавич Галина Василівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки початкової освіти ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Зауваження є:

1. Глибшого аналізу вимагає характеристика генези ідей щодо милосердного ставлення до тварин у навчальній і дитячій літературі кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. у Західній Україні, оскільки вагомий досвід формування в дітей гуманного ставлення до світу живого мали українські заклади освіти та позашкіля, де працювали вчителі-письменники (І. Блажкевич, М. Божук, В. Жуковецька (Вільшанецька), М. Левицький, Б. Лепкий, А. Лотоцький, К. Малицька, О. Маркуш, М. Ленерт-Домбровська (Марійка

Підгірянк), О. Попович, В. Радзикович, О. Цегельська, Ю. Шнайдер (Уляна Кравченко) та ін.), що проявили себе як провідники української національної ідеї, укладачі підручників, у літературній творчості порушували проблеми формування християнських чеснот (добра і милосердя, любові до природи та всього живого як до Божого дару). Чимало письменників були священниками й педагогами (М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький, А. Волошин, Л. Данкевич, М. Устиянович, І. Гушалевиц, О. Стефанович, Ю. Станинець, С. Воробкевич, О. Духнович, І. Сільвай та ін.), що позначилося на актуалізації у творах та створених читанках і букварах проблем виховання милосердного ставлення до живого світу, популяризації ідей біоетики як морального підґрунтя побудови стосунків між людьми і світом живого засобами художнього слова. Твори цих та інших письменників уміщували в навчальну літературу для дітей, популяризували «дитячі» та «дорослі» українські часописи, яких, до прикладу, тільки напередодні Великої війни у Західній Україні було близько 90. Зміст дисертації ще більше збагатився, якби авторка звернула увагу на діяльність Галицького товариства охорони тварин та його періодичний орган «Місячник Галицького товариства охорони тварин», що вміщував науково-популярні та художні тексти відповідного спрямування, Товариство «Опіки над звірятами» у Галичині, діяльність численних українських товариств, НТШ, пластову ідеологію щодо формування екологічної етики в дітей та дорослих. Утім, ми цілком свідомі того, що з огляду на обмежені обсяги дисертаційного дослідження здобувачка не змогла масштабно висвітлити ці аспекти, тож вони проєктують на подальший глибокий аналіз та відображення в окремому науковому дослідженні.

2. Вважаємо, робота ще більше виграла, якби авторка більш розлого представила різновекторну діяльність чільних діячів українського освітнього руху доби Української революції (С. Русова, І. Стешенко, І. Огієнко, С. Сірополко, Я. Чепіга, В. Вернадський, М. Кащенко, С. Тимошенко та ін.) щодо формування в дітей гуманного ставлення до світу живого освітньо-виховними та художньо-образними засобами, увиразнила роль українських учительських з'їздів, державних інституцій, громадських ініціатив українства (Українське товариство шкільної освіти, «Просвіта», Всеукраїнська вчительська спілка) у цій сфері.

3. Окрему сторінку в розкриття ідей гуманного ставлення до всього живого вписали українські письменники (і авторка дисертації це добре представила), цікавим з цього погляду видається відображення етико-екологічних проблем у творчості Олени Пчілки, Леоніда Глібова, Івана Франка, Лесі Українки, Олександра Олеса, Майка Йогансена, Євгена Гуцала, Юрія Збанацького, Миколи Сингаївського, Олександра Довженка, Віктора Близнеця, Василя Чухліба, Олеса Донченка, Миколи Вінграновського, Григорія Тютюнника, Ганни Чубач, Всеволода Нестайка, Грицька Бойка, Ярослава Стельмаха, Олега Буценя, Василя Земляка, Михайла Слабошпицького та інших майстрів художнього слова, які пропагували ідеї біоетики, а також відображення цих ідей у творах світової літератури, означений вектор наукового пошуку може стати предметом подальших розвідок Л. В. Сухомлинської як укладачки

української наукової та художньої антології екологічної етики, довідника з біоетики, путівника з громадських зоозахисних інституцій, еколого-натуралістичних центрів, благодійних організацій («Щаслива лапа» у Києві, «Асоціації захисту тварин» у Дніпрі, «Дому Сірка» в Івано-Франківську, притулку для тварин «Милосердя» у Львові) тощо.

4. На нашу думку, у тексті роботи авторка (порівняно із засобами навчально-пізнавальної та дитячої літератури, освітнього процесу, візуальних джерел) дещо менш системно й цілісно простежила процеси становлення і розвитку комплексу гуманістичних ідей щодо поводження з тваринами в позакласній та позашкільній діяльності з учнями за радянської доби.

5. Зважаючи на недостатнє представлення ідей виховання гуманного ставлення до світу живого в сучасній навчальній літературі для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, вважаємо доцільним рекомендувати авторці за результатами дисертаційного дослідження укласти методичний посібник для здобувачів першого (бакалаврського) і другого (магістерського) рівнів вищої освіти спеціальностей «Дошкільна освіта», «Початкова освіта» з орієнтовною назвою «Любов до живого» (за 70 мінітворами для дітей Василя Сухомлинського, у яких порушено тему «діти і тварини»), що стало б свідченням наступності та тяглості педагогічних ідей великого гуманіста ХХ ст., заповнило прогалини в сучасному підручникотворенні щодо поєднання морально-етичних, емоційно-ціннісних і діяльнісних складників як головної умови виховання у дітей почуття піклувального і бережливого ставлення до світу живого, слугувало популяризації ідей біоетики.

Журба Катерина Олександрівна, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання НАПН України

Зауваження є:

1. На наш погляд доцільно було б додати до понятійного апарату дослідження поняття екоцид, яке сьогодні є досить актуальним у зв'язку з агресією росії проти України та злочинів проти різних форм життя.

2. Розкриваючи генезу ціннісного ставлення до тварин у теорії та історії педагогічної науки, доцільно було б окреслити деякі суперечливі позиції вчених щодо досліджуваного феномену протягом такого тривалого періоду. Такий підхід проявив би більш чітку стратегію авторки щодо ціннісного ставлення до тварин.

3. Сучасних дітей можна віднести до цифрового покоління, яке має необмежені можливості і доступ до різноманітних цифрових ресурсів, а тому важливим було б проаналізувати цифрові ресурси, а також простежити їх позитивний і негативний вплив на ціннісне ставлення до тварин.

4. Робота збагатилася б, якби дисертантка провела соціологічне опитування серед дітей щодо ціннісного ставлення до тварин у закладах, де було впровадження.

5. У роботі добре розроблені теоретичні положення, міститься багато ресурсів, методичних матеріалів, цікавих для вчителів-практиків, що може

статі підґрунтям для створення виховної програми для школярів з виховання ціннісного ставлення до тварин в умовах післявоєнної розбудови освіти.

Пустовіт Григорій Петрович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри природничо-математичної освіти Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Зауваження є:

1. Позитивно оцінюючи здійснений здобувачкою у першому розділі дисертації аналіз наукових джерел з проблеми дослідження, вважаємо за доцільне зауважити, що розділ перевантажений значною кількістю розглянутих наукових напрямів, теорій, понять, а головне, термінів, що подекуди утруднює цілісне сприйняття тексту.

2. Дисертанткою, на нашу думку, недостатньою мірою використано метод контент-аналізу, що уможливив би переведення текстового матеріалу періодичних видань у кількісні показники з наступною статистичною обробкою з метою унаочнення проведеної роботи.

3. Висновки до першого (С. 66–67) і третього розділу (С. 180–181) аж занадто лаконічні, бажано було їх розширити і більше уваги надати характеристиці сутності саме провідних тенденцій і закономірностей формування досліджуваного феномена у визначений історичний період.

4. Необхідно зауважити, що не всі представлені авторкою додатки належним чином прокоментовані в тексті дисертаційної роботи. На нашу думку, дослідження лише виграло б, якби всі вміщені у додатках матеріали були схарактеризовані у відповідних підрозділах роботи. Водночас, зважаючи на величезний фактологічний вміст і цікаве змістове наповнення додатків, хочемо висловити побажання Л. В. Сухомлинській укласти покажчик й хрестоматію творів українських письменників з проблеми формування у дітей ціннісного ставлення до тварин.

5. З огляду на практичну цінність дисертаційної роботи слід висловити побажання здобувачці за результатами дисертаційного дослідження укласти методичні рекомендації з формування у дітей ціннісного ставлення до тварин освітньо-виховними та художньо-образними засобами, який би міг використовуватися як у закладах вищої освіти, так і у системі післядипломної педагогічної освіти, у самоосвітній діяльності майбутніх фахівців.

На зауваження, висунуті членами спеціалізованої ради, дисертантка дала відповіді. Виступи опонентів (доктора педагогічних наук, професора Г. В. Білавич, доктора педагогічних наук, професора К. О. Журби, доктора педагогічних наук, професора Г. П. Пустовіта) та рецензента (доктора педагогічних наук, професора А. А. Загородньої) дають підстави стверджувати, що зауваження не мають принципового характеру і не знижують цінність роботи.

Результати таємного голосування:

«За» 5 членів ради, «Проти» 0 членів ради,

На підставі результатів відкритого голосування спеціалізована вчена рада Інституту педагогіки НАПН України присуджує **Сухомлинській Лесі Віталіївні** ступінь доктора філософії з галузі знань 01 Освіта/ Педагогіка за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки».

Голова

спеціалізованої вченої ради _____

Богданець-Білоskalенко Н. І.

ВІСНОРУЧНИЙ ПІДПИС
СТВЕРДЖУЮ

Завідуючий відділом кадрів
Інституту педагогіки НАПН України

Богданець-Білоskalенко Н. І.

